מטיילים יקרים,

שפע תופעות טבע ונוף נמצאות בכל צעד ושעל במכתש רמון וסביבתו. על מנת לקרב אזור זה למטיילים הקימה רשות הטבע והגנים, בשיתוף עם הקרן הקימת לישראל והמועצה המקומית מצפה רמון, את קריית פארק הרמון ובלבה את מרכז המבקרים מכתש רמון. מרכז המבקרים משמש כשער כניסה למכתש רמון, ובו גם אתר ההנצחה הממלכתי לאסטרונאוט הישראלי הראשון אילן רמון.

אנו מאחלים לכם הנאה ועניין בטיולכם במכתש רמון.

אתרי קריית פארק הרמון

מרכז המבקרים מכתש רמון

מרכז המבקרים מכתש רמון הוא אתר מוזיאוני שמשמש כשער הכניסה למכתש רמון. חלקו של האתר מוקדש להנצחתו של אילן רמון, האסטרונאוט הישראלי הראשון, שנספה בהתרסקות מעבורת החלל קולומביה בשנת 2003.

באתר ארבעה אולמות תצוגה שהמעבר ביניהם נעשה באופן מונחה וחווייתי. שני האולמות הראשונים מוקדשים להנצחת אילן רמון. באולם הראשון תצוגת תחנות בחייו של אילן רמון. באולם השני סרט על אודות אילן רמון. באולם השלישי תצוגה גאולוגית ובה הסברים על תופעות גאולוגיות שנראות במכתש רמון, לצד דגמים מכניים שממחישים את התופעות. עוד בתצוגה דגם תלת-ממדי שמתאר ומדגים היווצרות מכתש. באולם הרביעי סרט טבע על אודות בעלי החיים באזור המדברי. בסיום הסיור כדאי לעלות לתצפית מגג מרכז המבקרים, שבו הותקן שעון שמש מיוחד.

במבואת הכניסה של מרכז המבקרים ישנה תחנת שירות ומידע למטייל, שבה ניתן לקבל מידע על מסלולי טיול במכתש רמון וסביבתו.

שעות פעילות מרכז המבקרים:
בימים א'-ה' ושבת 8:00-17:00, בימי שישי וערבי חג 8:00-15:00. בחורף נסגר האתר שעה אחת מוקדם יותר. הכניסה לאתר מותרת עד שעה לפני סגירה. הכניסה בתשלום. יש לתאם ביקורים מראש.
בטלפון: 08-6588691 או בדוא"ל: mm.ramon@npa.org.il

הגן הגאולוגי והגן הארכאולוגי

שביל הליכה מחבר בין מרכז המבקרים מכתש רמון לבין חי-רמון. ראשיתו בגן גאולוגי ובו כמה פינות תצוגה ובהן מנסרות סלע, מאובנים וסלעים מתצורת סלע ייחודית הקרויה "קונגלומרט ערוד". המשכו של השביל בגן ארכאולוגי שבו כמה תחנות המשחזרות נאמנה מבנים מתקופות קדומות בנגב: מחסה סלע ששימש את האדם הקדמון; טומולוס - מבנה קבורה מהאלף השלישי לפסה"נ; מבני מגורים מתקופת הברונזה הקדומה ומתקופת הברונזה התיכונה א'; בית ארבעת המרחבים מתקופת הברזל (התקופה הישראלית); ציורי סלע המייצגים תקופות שונות. הכניסה חופשית.

חי-רמון – גן מדברי חי

בחי-רמון מתקיים מפגש מרתק עם בעלי החיים הקטנים של המדבר, שרובם נסתרים מהעין. באתר מוצגים מינים של בעלי חיים בהם: לטאות, נחשים, צבים, דרבנים, קיפודים, בזים, פסמונים ועוד. בעלי החיים חיים בכלובים שמדמים את סביבת חייהם הטבעית. בעזרת בעלי החיים ניתן ללמוד על סביבת המחיה המיוחדת להם במדבר ועל ההתאמות הביולוגיות וההתנהגותיות שמאפשרות חיים בסביבה המדברית.

ייעודו של חי-רמון להעלות את המודעות לשמירת טבע. סביב החי-רמון ישנו גן עם צומח מדברי (גן בוטני), שבו מוצגים שישה בתי גידול שונים שמאפיינים את נוף הנגב, ובהם הצומח האופייני לבית הגידול. בימים אלו מוקם במקום גן מקלט למיני צומח בסכנת הכחדה.

נחל אלות

מרכז המבקרים

שעון השמש

אבן מיל

פסמון

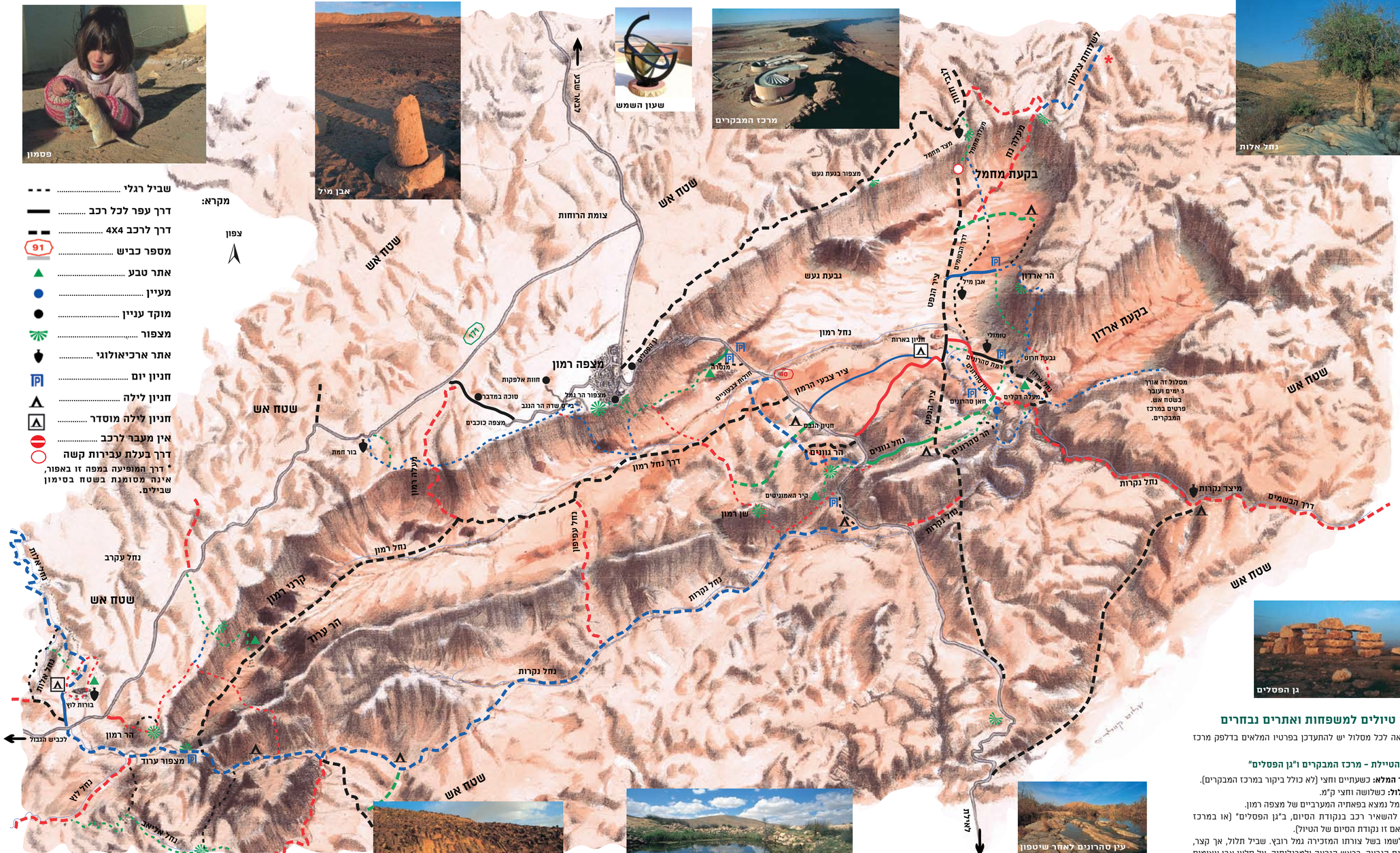

גן הפסלים

מסלולי טיולים למשפחות ואתרים נבחרים

■ לפני יציאה לכל מסלול יש להתעדכן בפרטיו המלאים בדלפק מרכז המבקרים.

הר גמל – הטיילת – מרכז המבקרים ו"גן הפסלים"

משך הסיור המלא: כשעתיים וחצי (לא כולל ביקור במרכז המבקרים).
אורך המסלול: כשלושה וחצי ק"מ.
גישה: הר גמל נמצא בפאתיה המערביים של מצפה רמון.
הערה: יש להשאיר רכב בנקודת הסיום, ב"גן הפסלים" (או במרכז המבקרים, אם זו נקודת הסיום של הטיול).

ההר זכה לשמו בשל צורתו המזכירה גמל רובץ. שביל תלול, אך קצר, מוליך לפסגת הגבעה. בראש הגבעה ולמרגלותיה, על סלעי אבן עצומים בגודלם הנושקים למכתש, הותקנו מרפסות תצפית נוחות. גשרי עץ קטנים מקשרים בין המרפסות למצוק. מן ההר נשקפים הנופים המרהיבים של מערב מכתש רמון. בעבר היווה הר גמל נקודת ציון בולטת ומקום מפגש לבדואים ולחוקרים שהגיעו לאזור. שעות אחר הצהרים יפות מאוד לטיול רגלי, לאורך הטיילת המוליכה למרכז המבקרים. הנופים הפראיים נשקפים לאורך כל הדרך. ליד מרכז המבקרים הוקם גשר להולכי רגל, העובר מעל לכביש המוליך לאילת. מסלול הטיול עובר בגשר, ומשם יש לצעוד לאורך שולי מצוק המכתש. אחרי שחולפים על פני מלון "בראשית" אפשר להתרשם מהפסלים הסביבתיים שהוצבו על שפת המכתש. פסלים אלו הם פרי יצירתם של אמנים מכל רחבי העולם, שיצרו אותם כאן בכינוסי אמנים בינלאומיים שהתקיימו במצפה רמון בשנת ה-60, ה-80, וה-90. פסלים אחרים מנצלים את הרוח המנשבת כאן ומוסיפים צליל לחוייה הצורנית – אלה הם פסלי "גן הצלילים" שהתווסף לאזור בשנות האלפיים. הפסלים והצלילים מוסיפים נופך אומנותי לנוף הנפלא וכאן גם מסתיים הטיול.

עין סהרונים לאזור שיטפון

עין סהרונים – חאן סהרונים

משך הסיור: שעה אחת. **אורך המסלול:** כחצי קילומטר. **גישה:** נוסעים לחניון בארות על פי השילוט בכביש המכתש. משם נוסעים צפונה כחצי קילומטר בדרך המסומנת בצבע שחור. פונים מזרחה (ימינה) בדרך העפר המסומנת באדום וממשיכים בה כ-3 ק"מ עד לחניון עין סהרונים. מצד סהרונים ממוקם על הגבעה שבצד החזיון. מומלץ לעלות על הגבעה ולהתרשם מהמצד, ששימש תחנה על "דרך הבשמים" הנבטית. מכאן יורדים ברגל בשביל לעין סהרונים, מהלך דקות אחדות. עין סהרונים יוצר בחורף פלג שאורכו מאות מטרים ואף יותר, אך לעתים בקיץ הוא מתייבש לחלוטין. במעיין ובסביבותיו צומחת צמחיית מים עשירה, וכמעט תמיד יספרו העקבות בחול סביב המעיין על בעלי החיים שהגיעו אליו. עין סהרונים היא נקודה החביבה על עדרי הפראים ששוחררו במכתש רמון והפכוהו לביתם, וכן לא פעם נראה עדר יעלים יורד אל המעיין.

בורות לוץ בחורף

בורות לוץ

משך הסיור: כשלוש שעות ועוד שעה נסיעה ממצפה רמון לתחילת המסלול.

ריכוז גדול של בורות מים עתיקים מן התקופה הישראלית הקדומה, בצד הכביש ממצפה רמון להר חריף. בין הבורות סומן שביל להליכה ברגל (סימון אדום). בחורף מתמלאים הבורות במים – מראה מרשים ביותר – ובאביב נפרשים כאן מרבדי פריחה מרהיבי עין. במיוחד בולטים פרחי שמשון השלחופיות, שצובעים את ההרים בורוד, וצבעוני ססגוני האנדמי לאזור. הרשות התקינה כאן חניון מוסדר, מבנה שירותים וברזי מים לשתייה.

המנסרה

בור חמת

בור מים מן התקופה הישראלית, בצד הכביש ממצפה רמון להר חריף. זהו בור מים פתוח, הגדול מסוגו בנגב. קירותיו מדופנים באבנים מסותתות ותעלת מים מרשימה מובילה אליו. הבור מתמלא במים כמעט כל שנה.

המנסרה ("הנגרייה")

משך הסיור: כחצי שעה. גבעת אבן-חול מיוחדת, הנמצאת בקרקעית מכתש רמון, כ-800 מטרים ממערב לכביש המכתש. דרך הגישה מתאימה לכל רכב והיא משולטת היטב. אבני-החול "נאפו" כאן בחום גבוה וכשהתקררו התגבשו בצורות מרהיבות עין בדמות מנסרות. רשות הטבע והגנים התקינה שביל מיוחד, שבו אפשר לצעוד מבלי לפגוע באבנים, ושילטה את האתר בשלטי הסבר. בין המנסרה לחולות הצבעוניים הוכשר שביל הליכה קצר שמחבר בין האתרים.

אמוניט מאובן בקיר האמוניטים

שעות פעילות חי-רמון:
בימים א'-ה' ושבת 8:00-17:00, בימי שישי וערבי חג 8:00-15:00. בחורף נסגר האתר שעה אחת מוקדם יותר. הכניסה לאתר מותרת עד שעה לפני סגירה. הכניסה בתשלום.
טלפון: 08-6588755, דוא"ל: bio-ramon@npa.org.il

חניון בארות

חניון לילה, הממוקם בלב מסלולי הטיול היפים של מכתש רמון. החניון כולל שירותים, מקלחות, סככות, שולחנות וספסלים, פינות צל, פינות בישול וכיורים לשטיפת כלים.

הלינה בחניון בתשלום. לקבוצות בתיאום מראש ובתשלום. ניתן לישון תחת כיפת השמיים, להקים אוהלים או ללון במאהל הבדואי שבמקום. הגישה מכביש 40, כ-10 ק"מ דרומית למצפה רמון, על פי השילוט.

טלפון: 08-6280404 שלוחה 1 (מרכז הזמנות לחניוני הלילה במחוז דרום, רשות הטבע והגנים).

מרכז חינוך והסברה רמון

מרכז חינוך והסברה רמון ממוקם במצפה רמון ומחנך לאהבת הארץ ושמירה על נופיה ומורשתה. במרכז צוות של מדריכים אשר פועלים בקרב קהילת יישובי הנגב, כולל יישובי הפזורה הבדואית, ומקיימים תכניות חינוכיות רב-שנתיות בבתי הספר וחוגי טבע במסגרות הבלתי-פורמליות.

כמו כן עוסקים המדריכים בהדרכה של טיולים שנתיים ומסעות נודדים במדבר, טיולי משפחות והדרכות לחיילי צה"ל.

טלפון: 08-6588821, פקס: 08-9106402
דוא"ל: mh.ramon@npa.org.il

צבאים

כתיבה: יעקב שקולניק; **עריכה:** דינה וינשטיין, אייל יזרעאל, אשרה גבאי;
עריכה לשונית: עדנה חכם ונועה מוטרו;
עיצוב, איור, ויצור מפה: שלום קוולר; **הפקת מפה:** יובל ארטמן;
צילומים: דורון הורוביץ, שי גינות, אייל יזרעאל, טל נליק, "אלבטרוס", ארכיון רשות שמורות הטבע;
הפקה: עדי גרינבאום
© רשות הטבע והגנים

חניוני לילה במכתש רמון ובסביבתו

1. חניון בארות (מים ושירותים).
2. חניון בורות לוץ. על כביש 171, צפונית-מערבית למכתש רמון (מים ושירותים).
3. חורשת קק"ל במצפה רמון (מים ושירותים).
4. חניון לילה הגבס, סמוך לכביש 40 במכתש רמון (שטח פתוח).
5. חניון לילה הר ארדון, בחלקו הצפוני-מזרחי של מכתש רמון (שטח פתוח).
6. חניון לילה נחל גונים, במפגש הנחל עם ציר הנפט (שטח פתוח).
7. חניון לילה נקרות מערב, סמוך לכביש 40, ביציאה הדרומית ממכתש רמון (שטח פתוח).

קרני רמון – מראה ממצפור ערוד

חולות צבעוניים

משך הסיור: כחצי שעה.

בלבה של מחצבה נטושה ששוקמה, הוקם אתר תיירות שבו גבעות של חולות בגוונים שונים. החולות הוסעו מאזורי חציבה שונים ששוקמו במכתש רמון, וניתן להתרשם ממגוון הצבעים הגדול המעיד על העושר במינרלים באזור המכתש. מומלץ להצטייד בבקבוקים שקופים שבהם ניתן לאסוף מהחולות. בין החולות הצבעוניים למנסרה הוכשר שביל הליכה קצר שמחבר בין האתרים.

שביל ותצפית קרני רמון

משך הסיור: בין שעה וחצי (מקוצר) לשעתיים וחצי (מעגלי) ועוד כשעה נסיעה ממצפה רמון לתחילת המסלול.

קרני רמון, שבע גבעות בזלת מרשימות במערב המכתש, הוקדשו לזכר צוות מעבורת החלל קולומביה - שבעת האסטרונאוטים ובהם אל"מ אילן רמון ז"ל. שביל טיול חדש יוצא מהר רמון אל עבר תצפית קרני רמון, הממוקמת על שפת המצוק. בנקודת התצפית נקבעו לוחות ההקדשה במשטחי הסלע הטבעיים. הר רמון מתנשא לרום 1037 מטרים מעל פני הים והוא הנקודה הגבוהה בנגב. בסביבתו ולאורך המסלול המעגלי אתרים ארכאולוגיים בני כ-4,000 שנה, כנראה אתרי פולחן. המסלול מסומן ומשולט.

שמורת טבע
מכתש רמון

בן אדם למקום

www.parks.org.il | *3639

משתלם לצאת לטבע

רכשון עכשיו מינוי וטיילו חינם
כל השנה בשמורות הטבע
והגנים הלאומיים

אתרים נוספים בקרבת מקום:

אתה נמצא כאן

חניון בארות
כ-25 דקות נסיעה

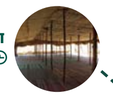

גן לאומי עבדת
כ-20 דקות נסיעה

חי-רמון
כ-2 דקות נסיעה

www.parks.org.il | *3639
מרכז המבקרים מכתש רמון, טל' 08-6588691

מכתש רמון

מכתש רמון, הגדול במכתשי הנגב, הוא מרכזן של שתי שמורות טבע גדולות - שמורת הר הנגב ושמורת מצוק הצינים. אורך מכתש רמון 40 קילומטרים ורוחבו מגיע עד כדי 9 קילומטרים. פסגת הר רמון, הגבוהה שבפסגות הנגב (1,037 מ' מעל פני הים), חולשת על המכתש מפינתו הדרומית-מערבית.

רכס רמון הוא חלק מפרשת המים הארצית. שלושה נחלים גדולים - נחל צין, נחל נקרות ונחל פארן (דרך ערוצו של נחל ערוד) - מנקזים לכיוון יום המלח והערבה יותר מתשעים אחוזים משטח הרכס; השטח הנותר מנוקז לכיוון הים התיכון על ידי נחל ניצנה, שאפיקו נעלם אי שם בחולות ניצנה ורפיח, ועל ידי נחל לוץ, המתנקז לים התיכון דרך נחל אל-ערישׁ.

מכתש רמון חתור בחובו של רכס רמון, שהוא קמר גדול וכיוונו צפון-מזרח-דרום-מערב, בדומה לשאר רכסי צפון הנגב. אורך הרכס, מקצהו הדרומי-מערבי (אזור נחל לוץ בגבול מצרים) לשיפוליו הצפוניים-מזרחיים (אזור הערבה) מגיע ל-80 קילומטרים. קמר רמון הוא אסימטרי, כלומר, נטיית השכבות בצפון-מערב הקמר מתונה (כ-10 מעלות), ואילו בדרום-מזרח השכבות נוטות בתלילות רבה ולעתים הן נראות כקיר זקוף. למדרון התלול צמודים בכמה מקומות "הרי שולחן" גדולים (הר עודד, הר מרפֵּן עוּדד), הממתנים את השיפוע של הקמר ויוצרים מדרגת רחבות ושטוחות. גבולות החלק הדרומי-מערבי של הרכס הם נחל נקרות והרי הנגב הגבוהים - מצוקי לוץ, הר המערה והר חריף.

מכתש רמון צופן בחובו תופעות טבע מיוחדות ושרידי עבר מרתקים. במיוחד בולטות לעין תופעות גאולוגיות נדירות, שקשה למצאן במקומות אחרים בישראל: זרמי בזלת, טיפוסי מאובנים ומחשופי סלעים קדומים, שגילם 220 מיליון שנים; חלקים מקרקעית המכתש בנויים מסלעי אבן-חול צבעוניים, מרהיבי עין.

בגלל הבדלי הגבהים במכתש, שוררים תנאי אקלים שונים לחלוטין בקרקעית המכתש ובשוליו. לכן הר הנגב מהווה נקודת מפגש מעניינת של מיני בעלי חיים וצמחים מהרי הנגב הגבוהים (אקלים ערבתי, קר בחורף) עם נציגים אופיינים מן העולם המדברי (אקלים חם ושחון).

מכתש רמון הוא אזור רחב ידיים, שכמעט כולו מיועד לשמירת הטבע והנוף. צה"ל אינו עורך אימונים בתחומו, תופעה נדירה למדי בנגב.

מסלולי טיול ברגל ודרכי רכב חוזים את המכתש ומאפשרים להגיע לכל פינותיו. האתרים החשובים שולטו בשלטי הסבר מאירי עיניים ובתמרורי הכוונה. היישוב היחיד בקרבת המכתש הוא מצפה רמון, עיירה שהפכה מרכז לתיירות מדברית. כאן ימצאו המטיילים מקומות ליבה ברמות שונות ומגוון אתרים ושירותי תיירות. ממצפה רמון יורד הכביש לאילת - ציר הגישה העיקרי לאתרי מכתש רמון.

מידע למטייל במכתש הרמון

מכתש רמון הוא שמורת טבע בלב המדבר. אנא הקפידו על כללי התנהגות הולמים בעת הטיול, לביטחוּנכם ולמען שמירת הטבע.

- היציאה למסלולי טיול מחייבת הצטיידות במפת טיולים וסימון שבילים. אין לצאת לשטח ללא מפה.
- יש לנעול נעלי הליכה ולחבוש כובע.
- הנגב הוא מדבר חם ויבש ומקורות המים שבו נדירים. יש להצטייד בחמישה ליטר מים לאדם ליום. אין להסתמך על מקורות מים טבעיים...
- בעונת הקיץ הימנעו מטיולים ארוכים ברגל בשעות הצהריים. יש אפשרויות רבות לסיורים קצרים ומהנים.
- בחורף שורר במצפה רמון מזג אוויר קר מאוד. הצטיידו בביגוד חם.
- אין לטייל בשטח כשיש חשש לשיטפונות. אם קיים ספק, אנא פנו למרכז המבקרים מכתש רמון.
- מכתש רמון נשאר כמעט בשלמותו "ארץ בראשית". אנא, שמרו על נופיו. אל תפגעו בחי, בצומח ובדומם ואל תאספו מאובנים.
- הנסיעה ברכב ובאופניים מותרת בדרכים המסומנות לכך בלבד. אין לרדת מהדרכים הללו, ויש לחנות במגרשי החניה בלבד. עקבות כלי רכב במדבר גורמות נזק לנוף, לחי ולצומח. הן משנות משטרי זרימה של מים ונותרות בשטח במשך שנים רבות.
- ההליכה במסלולי טיול מותרת בשבילים מסומנים בלבד.
- גלישת מצוקים (סנפלינג) מותרת אך ורק באתר הגלישה המוסדר ליד מרכז המבקרים.
- הבערת אש ולינה מותרות בחניוני הלילה המאושרים בלבד. לינה מחוץ לחניונים אסורה כדי שלא להפריע לפעילות בעלי חיים המתרחשת במדבר בשעות הלילה.
- אין לקושש חומר בערה מהשיחים ומהעצים בשבשטח, ואף לא חומר בערה יבש. בקיץ מצמצמים הצמחים את פעילותם ונראים לנו יבשים ומתים. אם לא נפגע בהם, הם יתחדשו ויוריקו בחורף! גם לענפים היבשים יש תפקיד במדבר – מזון לבעלי חיים ומסתור לחיות קטנות. הביאו עמכם עצים למדורה מהביתי!
- אנא שמרו על היקיון. חיות הבר נפצעות ונפגעות מהאשפה. הן עלולות למות כתוצאה מאכילת שאריות המזון שלנו. קחו את האשפה אתכם. אין לקבור או לשרוף אשפה בשטח.
- מכתש רמון פתוח לטיולים בכל ימות השנה, אך בשוליו יש שטחי אש של צה"ל. אין להיכנס לשטחי האש ללא תיאום עם מרכז התיאום של פיקוד דרום.
- אין לגעת בחפצים חשודים.
- מומלץ מאוד לא להשאיר ברכב חפצים יקרי ערך כאשר אתם עוזבים את הרכב ויוצאים למסלול. רצוי להעביר את כל החפצים שנשארו ברכב אל תא המטען.
- לפני כניסה לשטח בלתי מוכר כדאי לקבל מידע עדכני על מצב הכבישים, הדרכים והשבילים בתחנת המידע שבמרכז המבקרים. לפני יציאה לטיולים בעומק השטח כדאי להשאיר מידע מפורט על המסלול המדויק אצל אדם קרוב ומהימן שנשאר בעורף (בבית).

נשרים

שמשון הדור

צומח

אזור הרמון הוא האזור העשיר והמגוון ביותר בחברות צומח מבין כל אזורי המדבר בישראל. הסיבה לכך נעוצה במגוון בתי גידול הקיים בשטח, ובהבדל שבין תנאי האקלים השוררים בראש רכס רמון, לעומת אלה הקיימים בקרקעית המכתש. באזורים הגבוהים של רכס רמון, כמו למשל אזור מצפה רמון ובורות לוץ, שורר אקלים ערבתי שמאפייניו הם חורף קר, לעתים משולג, וקיץ חם ויבש מאוד. כמות המשקעים השנתית הממוצעת היא כ-100 מ"מ.

הצמחייה עשירה מאוד במינים, ובולטים בה מאוד נציגי הצומח של החבל האירנו-טורני, שמרכזו במרכז אסיה. הקור העז בחורף "דחק" את עונת הצמיחה העיקרית לסוף החורף ולאביב - עונה המצטיינת בפריחה מדהימה ביופיה. בקרקעית מכתש רמון, לעומת זאת, שוררים תנאים יובשניים, והאקלים חם יותר. כאן שולטים נציגי הצומח של החבל הסהרו-ערבי, שמרכזו במדבר סהרה ובמדבריות חצי האי ערב.

נכנה לצייר תמונה בהירה ופשוטה של עולם הצומח באזור הרמון, על פי בתי הגידול העיקריים המאפיינים אותו: בערוצי הנחלים הגדולים שבהר הנגב הגבוה ובנקיקי סלעים (נחל אלות, נחל לוץ), צומחים עצי אלה אטלנטית רבים, מרשימים מאוד בגודלם. אחדים מן העצים עולים בגובהם על 10 מטרים! בנחל אלות יוצרים העצים מעין "יער" ערבתי, בצפיפות של 30 עצים לקמ"ר. האלה האטלנטית משירה את עליה בחורף. קל לזהותה בזכות עפצים המתפתחים על ענפיה, שדומים בצורתם לאלמוגים. בערוצים מתקיים עולם עשיר של צמחייה: אשחר דו-זרעי, בן-חרצית גזור, גולנית ערבית, אשבל מצרי ואחרים. באביב פורחים כאן פרחים יפהפיים, בהם: צבעוני המדבר, עיריוני צהוב וכלנית מצויה.

כעשרה אחוזים משטחי הסלעים ברכס רמון מכוסים בבני-שיח ובשיחים. במרבית הנופים שולטת כאן לענת המדבר, בן-שיח ריחני מאוד, בעל צבע אפרפר. ברפואה העממית הבדואית ידוע השיח כמשכך כאבי בטן וכפתרון להצטננות. מין צמח אנדמי (בלעדי) לרכס רמון, שאף נושא את שם המקום, הוא אזוביית הרמון, בן-שיח נמוך וריחני, הגדל בסדקי סלעים.

המצוק התלול הפונה למכתש הנו בית גידול אנכי, ועל כן אינו זוכה לתוספת של מי נגר. לפיכך מוצאים כאן שליטה של צמחי מדבר טיפוסיים כמו זוגן השיח וערטל מדברי. עם זאת, בין סדקי הסלע אפשר למצוא גם צמחים האופיניים לחבל הים התיכוני, כמו למשל צלף קוֹנִני. על סלעי בזלת, וגם על סלעי גיר ואבן-חול שבתוך המכתש, שולטים בני-שיח מדבריים דוגמת ערטל מדברי ויפרוק המדבר. כדי לחסוך במים בעונה החמה משיר הערטל המדברי את עליו ("מתערטל") ואילו יפרוק המדבר, כמו צמחים אחרים ממשפחת הסלקיים, מסוגל לייבש את קליפתו הירוקה, פעולה שתורמת גם היא לאיזון משק המים של הצמח. ערוצי הנחלים שבתוך המכתש, במיוחד הערוץ הגדול של נחל רמון, מהווים בית גידול מיוחד במינו. הערוצים מנקזים אליהם כמויות מים גדולות יחסית, ולפיכך גדלים בהם גם עצים - עצי שיטה סלילנית. יחד עמם צומחים שיחי אטד ערבי, רכפתן מדברי, רותם המדבר, מוריקנדיה מבריקה ואחרים. במקומות שבהם הקרקע עשירה בגבס צומחת חברת צמחים מיוחדת, שאותה מציינת מלחית מסורגת. זהו צמח צנוע עם עלים קטנים בעלי קשקשים.

בית גידול מיוחד יוצרים גם המעיינות במדבר. סמוך למים המתוקים צומחים הגבעולים הגבוהים של סוף מצוי וקנה מצוי. הצמח סמר חד, שבעוליו מסתיימים בחוד דמוי מסמר, מעיד נאמנה על מי תהום הקרובים לפני השטח, גם אם אין המים נראים לעין. רחוק יותר מקו המים, במיוחד במקומות שבהם הקרקע מלוחה במקצת, בולט הצמח ימלוח פגום, שיח בעל עלים בשרניים ומראה אפרפר. פירותיו אדומים, ובניגוד גמור לשמן, בעלי טעם מתקתק. מלווים אותו שיחים קוצניים של הגה מצוי ועצי אשל, שעליהם המכסהים בגבישי מלח קטנטנים מעידים כי הם מסוגלים להיפטר מעודפי המלח שבקרקע בצורה אקטיבית.

חי

מגוון בתי הגידול ברמון מאפשר קיום של עולם עשיר של בעלי חיים. יונקים גדולים זקוקים אמנם לתחומי מחיה נרחבים, אך חיות קטנות מובלות לרוב לבית גידול מסוים, שבלעדיו אין להן חיים. גם למיקום הגאוגרפי של אזור הרמון יש השפעה רבה על מיני בעלי החיים שמתקיימים בו. אלה הגיעו מארבע רוחות השמים, מאזורים אקלימיים שונים לחלוטין אלה מאלה. לעתים קרה, שהבידוד הגאוגרפי מאוכלוסיות המקור הביא ליצירת תת-מינים חדשים.

בזכות גודלו של מכתש רמון, בידודו ושמירת הטבע הקפדנית המתנהלת בו שנים רבות, בחרה רשות שמורות הטבע להשיב אל נופיו בעל חיים שנכחד זה מכבר מארצנו – פרא. בשנת 1983 שוחררו לראשונה 14 פרטים מהעדר שחי בחי-בר יטבתה. הפרא הוא הקטן שבסוסי הבר, והוא מזכיר במראהו חמור. בעל חיים זה אינו ניתן לביות. בשר פראים צעירים נחשב בימי קדם, במיוחד בקרב הרומאים, למעדן, וייתכן שזו הסיבה כי התת-מין שחי בארץ הוכחד. אוכלוסיית הפראים במכתש רמון התאקלמה היטב ומספר הפרטים שבה מגיע עתה כעבור 20 שנה. המספר הכולל של הפראים המשוטטים כיום ברחבי הנגב מגיע לכ-100. הפרא הוא בעל החיים הגדול הראשון שהושב לנופי הארץ. בעקבות הצלחתה במכתש רמון, שוחררו בערבה כ-20 פרטים של המין ראם לבן. בעל חיים אחר, שמתקיים כמצוקי מכתש רמון הוא יעל נובי. היעל עמד על סף הכחדה בישראל, ורק בזכות חקיקת "חוק הגנת חיית הבר" (1964) ניצל מכליון. גופו השריר ומבנה רגליו המיוחד מסגל אותו לתנועה בין סלעים ומצוקים תלולים. קשה לצוד אל היעל כשהוא נע במצוקים, אך קל מאוד לצודו כשהוא מבקש לשתות מים.

נביא בזאת סקירה תמציתית על מקורם של חלק מבעלי החיים שמתקיימים ברמון. את רוב בעלי החיים הקטנים, שבדרך כלל נסתרים מעיני המטייל, אפשר לראות ב"חי-רמון" שבמצפה רמון.

בעלי חיים שמוצאם מן הסוואנות של מזרח אפריקה:

נמר – חתול לילי שהר הנגב הוא אחד המקומות היחידים בישראל שבו מתקיימת אוכלוסיה קטנה, אך חיונית, של בעל חיים זה.

צבוע – יונק גדול ממשפחת הכלביים, ניזון בעיקר מפגרים.

קרקל – חתול לילי גדול, הניכר בציציות השיער הארוכות שבקצה אוזניו.

שפן סלעים – יונק יומי קטן, בעל פרווה חומה, שחי בקבוצות גדולות בין סלעים.

עזניית הנגב – דורס גדול. תת-מין אנדמי לאזור. אוכלוסייתה הנגב הושמדה, אך יש סיכוי שתתחדש מפרטים שנותרו לפליטה בחצי האי ערב.

צפעון שחור – נחש ארסי, דק יחסית, מגיע לאורך 80 ס"מ. מין אנדמי לישראל ולסיני.

כושן ארסי – חזק שחור, מנוקד בנקודות צהובות. מתקיים על צמחים רעילים ממשפחת האסקלפיים, שמהם הוא מייצר ארס חריף.

בבתי הגידול היבושניים מתקיימים **בעלי חיים שחדרו לכאן מן הסהרה וממדבריות ערב:**

צבי מדבר – קטן יותר בממדיו מצבי ישראלי. אוכלוסייתו בישראל עמדה בשנות השישים על סף הכחדה, אך ניצלה בזכות חוקי ההגנה על חיות הבר.

שועל החולות – שועל קטן, הניזון ממגוון סוגים של מזון: מכרסמים קטנים, חרקים, פירות וירקות. פעיל בלילה.

פסמון מדבר – מכרסם יומי גדול, ניזון בעיקר מצמחי מלוח קיפּח. אם מאכילים אותו במזון עתיר סוכר, מפתח הפסמון את מחלת הסוכרת.

חרדון-צב מצוי – חרדון גדול ממדים. אורך גופו מגיע ל-75 ס"מ. פעיל בשעות היום וניזון מצמחים.

קוֹנן זהוב – מכרסם יומי בגודל עכבר, שגופו מכוסה זיפים קוצניים.

קורא – עוף מדבר אופייני, דוגר קרקע. בגלל גופו הכבד אינו מסוגל לעוף למרחקים, והוא מתחמק מסכנה על ידי מעוף מגדה אחת של הנחל לגדה השנייה.

חוברה – עוף קרקע גדול, החי בעיקר בנופים פתוחים. ניצודה בעבר בשל בשרה המעולן ועדיין נכללת ברשימת המינים שבסכנת הכחדה.

בעלי חיים שחדרו מן החבל הים תיכוני:

שועל מצוי – פעיל יום. גדול משועל החולות ומשועל הצוקים. נפוץ בכל אזורי הארץ וניזון ממזון מגוון – בשר, חרקים וצמחים.

זאב – טורף לילי. זאבי הר הנגב קטנים מהזאבים שבצפון הארץ. משקלו הממוצע של הזכר מגיע לכ-20 ק"ג.

נשר – הנשרים מקננים במצוקים גבוהים ומבודדים, המשקיפים אל המכתש.

בעלי חיים שמוצאם מן הרמות של מרכז אסיה:

שועל צוקים – שועל קטן בממדיו, פעיל בלילה, החי באזורים סלעיים ומצוקיים. ניכר בזנבו העבה במיוחד.

נמנמן סלעים – מכרסם אפור, פעיל לילה, הניכר בצבע השחור של שני שלישים מזנבו. טורף חסרי חוליות ואף יונקים קטנים.

קטת כתר – למרות היותה עוף שהסתגל לחיי מדבר, חייבת הקטה לשתות מים. כדי לרוות את צימאון האפרוחים, מספיגים הזכרים את נוצות צווארם במים ועפים כך לקיניהם. פעילת יום.

שלבים בהתפתחות מכתש רמון (ייעוץ גאולוגי: יואב אבני)

1 בראשית (לפני 110 מיליון שנה)
בראשית שררה באזור שבו שוכן כיום רכס רמון, סביבה יבשתית, שכללה גם נהרות ואגמים אשר התפתחו בקרבת ים רדוד. בסביבה יבשתית זו שקעו סלעי אבן-חול ("תצורת חתירה").

2 הצפה ימית קדומה (לפני 100-90 מיליון שנה)
בשלב זה הציף את האזור ים רדוד, עשיר בבעלי חיים. שלדים וחומרים מכילי גיר של בעלי חיים אלה שקעו בקרקעית הים, על גבי אבן-החול. כך נוצרו שכבות של סלעי גיר, בעובי חתך של 500 מטרים. סלעים אלה, השייכים ל"חבורת יהודה", יוצרים את חיפוי הסלעים הקשים בראש קמר רמון ובקמרים אחרים ברחבי ישראל.

3 קימוט (לפני 80 מיליון שנה)
ביניתיים מתקמטים הסלעים ויוצרים קמר לארוכו של שבר רמון, שבר גאולוגי קדום שנמצא מתחת לפני השטח ו"התעורר" בגלל תזוזות שחלו בקרום כדור הארץ. אחר כך מתכסה האזור בים עמוק יותר, ובו נוצרים סלעי קירטון רכים ("תצורת מנוחה"). נטיית השכבות שונה בשני צדי הקמר (קמר א-סימטרי).
זו הסיבה שהמסלע המאוחר רובץ על שכבות סלע נטויות, ולא אופקיות.
בגג סלעי תצורת מנוחה, באגפי הקמר, התגלו סלעים קונגלומרטיים (תלכידי נחלים), הנוצרים בתנאים יבשתיים. תופעה זו מעידה כי ראש הקמר בלט כאי יבשתי מעל לשאר הקמר, שהיה עדיין מוצף בים. היעדר סלעי קונגלומרט בראש הקמר היא תוצאה של הסרתם בתהליכי בליה, כלומר, ראש הקמר הלך ונהרס.

4 התרוממות (לפני 70-60 מיליון שנה)
קמר רמון המשיך להתרומם לאורך קו שבר רמון, ועליו הורבדו סלעים מתצורות משאש וע'רב. תצורת משאש מאופיינת בשכבות של סלעי קירטון וצור, ואילו תצורת ע'רב מאופיינת בסלעי קירטון עם מעט חרסיות ופוספטים. סביב הקמר נמצאים שרידים של חולות וקונגלומרטים שנשטפו מראש הקמר, שהלך ונהרס בהתמדה. ייתכן שבשלב זה התפתח בחלקו המערבי של המבנה מכתש ראשוני.

5 הצפה ימית מאוחרת (לפני 50-40 מיליון שנה)
עתה שוב מציף ים את קמר רמון, ובכלל זה גם את המכתש הראשוני שבו, כחלק מהצפה ימית נרחבת שררה באזור בגיל האיאוֹן. בים הזה שקעו סלעי גיר ("חבורת עבדת"), שנחשפים בחלק המערבי של קמר רמון וברמת עבדת.

6 נסיגת ים וגידוע ראש הקמר (לפני 30 מיליון שנה)
פני הים ירדים ואילו קמר רמון ממשיך להתרומם. ראש הקמר נגדע עמוקות כתוצאה מתהליכי בליה, ובמרכזו נחשף מחשוף גדול של אבן-חול מ"תצורת חתירה", אשר השוקעה בשלבים הקודמים להיווצרות המכתש. נסיגת הים חשפה את האזור לתנאים יבשתיים.

7 התפתחות מערכת נהרות (לפני 20-10 מיליון שנה)
במרחב מתפתחים נהרות גדולים מאוד, דומים בעוצמתם לנהר הנילוס. סלעי אבן-חול ותלכידי חלוקים ("תצורת חצבה") הוטבעו לכאן על ידי נהרות אלה מאזור ערב הסעודית של ימינו. הגובה הטופוגרפי של האזור לא עלה על עשרות מטרים מעל פני הים של אותה תקופה.

8 התחתרות עזה והיווצרות מכתש רמון (המכתש כיום)
הגובה הטופוגרפי הנוכחי של פסגות רכס רמון, יותר מאלף מטרים מעל פני הים, מעיד על הרמה ניכרת של הרכס. הרמה זו לוותה בהטייה קלה לצפון-מזרח, אל עבר הערבה, תוצאת התפתחות הבקע העמוק של השבר הסורי-אפריקני. הפרש הגבהים העצום והטיית הרכס גרמו להתחתרות נמרצת בשבטות אבן-החול הרכות ולסחיפתן מרכס הרמון אל הערבה. סחיפת חלקיה הפנימיים של הרכס יצרה את מכתש רמון כפי שהוא מוכר כיום.

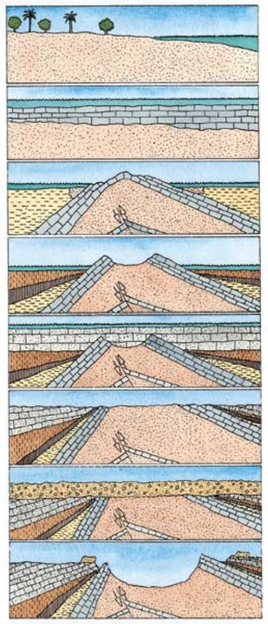

מקרא לתרשים 'שלבים בהתפתחות מכתש רמון'

- תצורת ע'רב (קירטון וחרסיות)
- חבורת עבדת (גיר וקירטון)
- תצורת חצבה (אבן חול ותלכידי חלוקים)
- שבר גאולוגי
- תצורת חתירה (אבן חול)
- חבורת יהודה (גיר)
- תצורת מנוחה (קירטון)
- תצורת משאש (קירטון וצור)

פראים

שרידי העבר

האדם "גילה" את הר הנגב כבר משחר ההיסטוריה. הממצאים שנחשפו באתרים השונים מעניקים מידע רב בדבר הדרך שבה הסתגל האדם לסביבה. בחלק מהתקופות הפרהיסטוריות שרר בהר הנגב אקלים נשוא יותר מזה הקיים בימינו, דומה יותר לזה הקיים כיום במישור החוף. אזורים נרחבים היו מכוסים בחורש יש תיכוני, על עולם החי והצומח שבו. תנאים אלה משכו חבורות של בני אדם שהתפרנסו מציד ומליקוט מזון. ליד שדה בוקר התגלו שרידי מחנות ציידים מלפני 50 אלף שנה, ובהם כלים מאבן צור. בהר חריף ובהר חורשה, בקרבת מכתש רמון, התגלו שרידי התיישבות אנושית מלפני עשרת אלפים שנה. התרבות הפרהיסטורית של הר חריף זכתה לשם מיוחד - "תרבות חריפאית". השתנות האקלים הביאה לנטישת האזור.

בתקופות הברונזה הקדומה והתיכונה (האלף הרביעי והאלף השלישי לפסה"נ) חזר האדם והתיישב בנגב, כפי שמעידים שרידי בתים שצורתם סגלגלה, וריכוזים דמויי כפרים. מבנים כאלה התגלו במכתש רמון ובסביבותיו, כמו למשל המבנה שנמצא ליד הר גמל, סמוך מאוד למצפה רמון. ייתכן שגלי האבנים הגדולים והמקדשים הפתוחים שנתגלו ברמת סהרונים, שייכים לחברות אדם אלה, ובהם משתקפים דתם וטקסי הפולחן שלהם. שבט שמעון התיישב בנגב בתקופת ההתנחלות הישראלית (מאות 11-13 לפסה"נ).

השלטון הישראלי בנגב התבסס בימי המלך דוד. בימי שלמה נפרשה רשת מצודות לאורך דרכי הנגב, המציינות את גבולה הדרומי של ממלכתו. השרידים המרשימים ביותר מן התקופה הישראלית קשורים למערכות איסוף המים, כפי שאפשר לראותם בבורות לוץ, בבור חמת ובאתרים אחרים.
נפילת ממלכת יהודה פתחה עידן חדש בנגב - התקופה הנבטית. למן המאה הרביעית לפסה"נ תואר הנבטים כסוחרים וכמובילי ארוחות מדרום ערב ומאזור הים המלח אל נמלי הים התיכון.

שרידי המבנים שהותירו מעידים על תרבות מפותחת ועל עושר רב שצברו הנבטים. נתיב "דרך הבשמים", הדרך העתיקה שאחד מסעיפיה חצה את מכתש רמון, מרתק גם את המטייל בן זמננו. מאחר שהקשרים בין הנבטים לרומאים התחזקו בימיו של פומפיוס, משערים שהדרך הנבטית לעזה נסללה במאה הראשונה לפסה"נ, או מעט אחריה, אם כי הנבטים התיישבו בנגב והשתלטו על סחר הבשמים והתבלינים כבר במאה הרביעית לפסה"נ.

אבני המיל המוצאות לאורך הדרך מעידות על השפעה רומית. הנבטים בנו בסביבות מכתש רמון מצודות רבות, שפיקחו על הדרך והעניקו שירותי לינה לעוברי האורח: בחורבת קצרה נותרו שרידי המצד המרובע, ואילו במצד נקרות נותר בור מים גדול, שמור במצב מצוין.

ליד עין סהרונים נותרו שרידי ח'אן שער רמון. קטע דרך שנותר במצב מצוין, ולצדו אבני מיל, קיים בין מעלה דקלים ומעלה מחמל. מכאן המשיכה הדרך לעבדת, לחלוצה ולעזה. לאחר מותו של המלך הנבטי חרתה הרביעי (שנת 40 לסה"נ) התערער שלטונם של הנבטים בנגב, חוץ מתקופת פריחה קצרה בימיו של רבאל השני (106-71 לסה"נ)..

שיירות הגמלים הלכו והתמעטו. סיפוח ממלכת הנבטים לאימפריה הרומית הסיט את "דרך הבשמים" לנתיבים חדשים. ציר התנועה מפטרה למכתש רמון ולעזה נותר בשיממונו. במאה הרביעית הפך הנגב למרכז נוצרי חשוב. כנסיות הנגב ומרכזי הלימוד שבו היו בתקופה הביזנטית לשם דבר.

אוכלוסיית הר הנגב מנתה עשרות אלפי אנשים. הם פיתחו חקלאות מדברית מתוחכמת, שכללה גידול דגנים ועצי פרי. שרידי הטרסות נמצאים כמעט בכל גיא. בד בבד נמצאו עדויות גם למחנות של רועים, שחיו חיי נוודות. הכיבוש הערבי (המאה השביעית לסה"נ) הביא להתמוטטות היישוב בנגב. השלטון לא גילה עניין באזור, והתושבים נאלצו לנטוש אותו. מרחבי הנגב נתפסו בידי נוודי המדבר, שהיו שליטיו הבלעדיים עד לתקופת המנדט הבריטי (1917-1948). הבריטים פרצו בנגב דרכי רכב והקימו לאורכן תחנות משטרה. הם סללו את הציר באר שבע - ממשית - מעלה עקרבים - אילת, את הדרך מבאר שבע למכתש הגדול ואת "דרך הנפט" מירוחם לעבדת ולמכתש רמון.

הבריטים גם טרחו והקימו מפעלי מים לרווחת האוכלוסייה הבדווית, וערכו רישום של בעלות על קרקעות. במלחמת העצמאות (מרס 1949), במסגרת מבצע "עובדה", חצו יחידות צה"ל את הר הנגב ואת מכתש רמון, והגיעו לאילת, ובכך הושלמה שליטת מדינת ישראל על מרחבי הנגב.

ח'אן סהרונים